

A félhold képe Erdély címerében

Erdély címere a nagyfejedelemségi oklevélen

Mária Terézia 1765. november 2-án Erdélyt nagyfejedelemséggé nyilvánította. Erdély címerének leírása az 1765. évi Nagyfejedelemségi Oklevél alapján a következő: vörös vágásközzel kettéosztott mező (a vágásközt helytelenül keskenypólyának vagy gerendának = Querbalken is nevezték), fent kékben arannyal fegyverezett növekvő fekete sas, amelyet a felső jobb sarokban sugaras arany nap, a felső bal sarokban *fogyó* ezüst holdsarló kísér: lent arany mezőben hét (felül négy, alul három) vörös bástya két oromsorral – a felső három-, az alsó négyormú –, továbbá két ablakkal és egy kapuval. A pajzsos a nagyfejedelemségi korona nyugszik. (1. kép)

Az 1659-es országgyűlés határozta meg, hogy Erdélyt három „nemzete” közül a magyarság (Erdély vármegyei) a sást – SIGILLVM COMITATVVM TRANSSILVANIAE –, a székelység napot és holdat – SIGILLVM NATIONIS SICVLICAE –, a szászok hét bástyát – SIGILLVM NATIONIS SAXONICAE – használ a pecsétjén.

Mindhárom szimbólum ekkor már több évszázados múltra tekinthetett vissza. E rövid tanulmány a továbbiakban csak a székely címerre, annak is félhold szimbólumára figyelemmel kíséri végig Erdély címerének útját. Megkísérli bemutatni a növekvő, illetve fogyó félhold váltakozásának mozzanatait, s választ keres arra, melyik eredetibb s méltóbb arra, hogy a székelység megjelentsen.

A magyar állami közép címer összetevőivel, konkrétan Erdély címerének történetével részletes és tanulságos értekezések foglalkoznak – leghozzáférhetőbb közülük az 1915. évi állami közép címer és a későbbi román királyi közép címer tervezőjének, Keöpeczi Sebestyén Józsefnek 1917-ben megjelent tanulmánya¹ –, e jelentéktelennek tűnő motívum fölött azonban ő is, mások is átsiklanak.

A székelységnek a múlt század végén működött két jeles heraldikusa, Csergheő Géza sz. kiv. honvéd őrnagy és Bárczay Oszkár kamarás szerint eredetileg más volt a címere, mégpedig kék mezőben ezüst páncélos kar, amely egyenes kardot tart, erre medvefő, vörös szív és aranykorona van tűzve. Ehelyett kaptak a székelyek arany napot és ezüst holdat címerül Zsigmond királytól. Álláspontjukat Keöpeczi Sebestyén József alapot nélkülözőnek tartotta, nem fogadta el. Ez az állítólagos régi székely címer Marosvásárhely címereként maradt fenn.²

¹A *Turul* 1917. évfolyamában, illetve az *Ódon Erdély* (Magvető, Bp. 1986) című tanulmánykötetben jelent meg.

²Siebmacher–Wappenbuch IV/12. Der Adel von Siebenbürgen, 2. o. 3. tábla. *Keöpeczi Sebestyén József*: Erdély címere, *Ódon Erdély*. I. k. 64. old.

2. kép. A Barcsay Ákos fejedelem által Szebenben (fent) és Brassóban (lent) veretett érmek

3. kép. Barcsay 1658. és 1659. évi pecsétjei

Az erdélyi fejedelmek a pecséteiken és pénzerméiken ábrázolt címereket többnyire a három nemzet címeréből és saját családi címerükből állították össze igen változatosan. Tekintsük most át, hogy a holdsarló mikor, melyik formában tűnik fel.

Báthory Zsigmond 1595. évi pecsétjén növekvő a holdsarló³. Az erdélyi *érmék* címerein Bethlen Gábor (1613–1629) idején kezd feltűnni a nap- és a holdábrázolás. Mindenkor növekvő holddal találkozunk a Bethlen-idők címerein. Ugyanígy növekvő a hold a két Rákóczi György (1629–1648, illetve 1648–1658) idejében is.⁴

A Barcsay Ákos fejedelemtől veretett hétféle érme mindegyikén van címer, ezek közül ötön fogynó a félhold, ezeket részben Szebenben, részben Segesváron, részben Brassóban verték (2. kép). A brassóiakon a „De profundis clamamus ad Te, Domine” körirat szerepel (a 130., illetve a Vulgata szerint a 129. zsoltár nyomán). 1659-ből és 1660-ból azonban két olyan érme is ismert, amelyen növekvő félhold jelzi a székelyeket⁵. Érdekes, hogy a *fogynó* félhold éppen annak a Barcsay fejedelemnek (1658–1660) az uralkodása idején jelenik meg erdélyi fejedelmi pénzerméken először, akinek országlása kezdetén, 1658 szeptemberében százezerrel *fogyszották* meg az ország lakosságát a tatár hadak. E tragikus eseménnyel áll összefüggésben a siralmi zsoltár ércre veretése.

Ugyanakkor Barcsay 1658. és 1659. évi *pecsétein* a hagyományt követve *növekvő* hold szerepel.⁶ (3. kép)

Kemény János alatt visszatérnek a pénzverésben is a hagyományos gyakorlathoz, és ezentúl az önálló Erdélyi Fejedelemség korszakában – egy 1663-as Apaí Mihály-féle tallért kivéve – mindig növekvő székely félhold díszlik a tallérokön és pecséteken egyaránt.⁷

I. Lipót és I. József alatt általában hasított pajzson jobbról a napot és a sást, balról a hét bástyát és a – mindig növekvő – félholdat ábrázolva jelenik meg a pénzerméken Erdély címere, amelyet – a polturák kivételével – kétfejű sas visel a mellén.⁸

A II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelmi méltóságát kifejező, szép kivitelű, négyelt pajzstól és szív-pajzsként családi címerét mutató pecsétcímer bal felső mezejében is növekvő félhold látható.

III. Károly (1711–1740) legkorábbi erdélyi pénzein Lipótéhoz és Józseféhez hasonlóan még hasított pajzson tűnnek fel a címerképek. Ám az 1720-as évektől már egyöntetűen olyan címert veret, amely a későbbi ábrázolást elővetelezi, fent a sas naptól és holdtól kísérvé, alul a 4 + 3 bástya. A polturák kivételével Erdély címer III. Károly alatt is kétfejű sas mellén helyezkedik el. S ami ebből témánk szempontjából legfontosabb, a félhold mindig növekvő.⁹ (4. kép)

³Siebmacher 3. old., 4. tábla. A Siebmacher szerint egyébként a szászok ősi jelvénye is más volt a XVI. századig, az ún. Seebumenblätterdreieck, a hegyein szív alakú levélként viselő, lefelé fordított szabályos háromszög, amely Nagyszében címerében maradt fenn.

⁴Tabulae Numismatae pro Catalogo Nummorum Hungariae ac Transilvaniae Instituti Nationalis Széchényiani. Hely és év nélkül, Pars II. Tabula 5–8.

⁵U. o. Tabula 5–8.

⁶Siebmacher 13. tábla

⁷Tabulae Numismatae... tabula 11.

⁸U. o. tabula 12–13.

⁹U. o. tabula 15.

4. kép. III. Károly 1720 után vert érmei

Mária Terézia 1740-ben, kétféle méretben készített „hódolati érmén” Erdély címerének merőben új ábrázolásával találkozunk: két mezőben behajló arany sátor (ék), jobbra fent sas, fejével balra néz (eltérően a megszokottól), balra fent nap és növekvő holdsarló, az éken a hét torony három oszlopban (2, 3, 2 elrendezésben) áll.¹⁰ (5. kép)

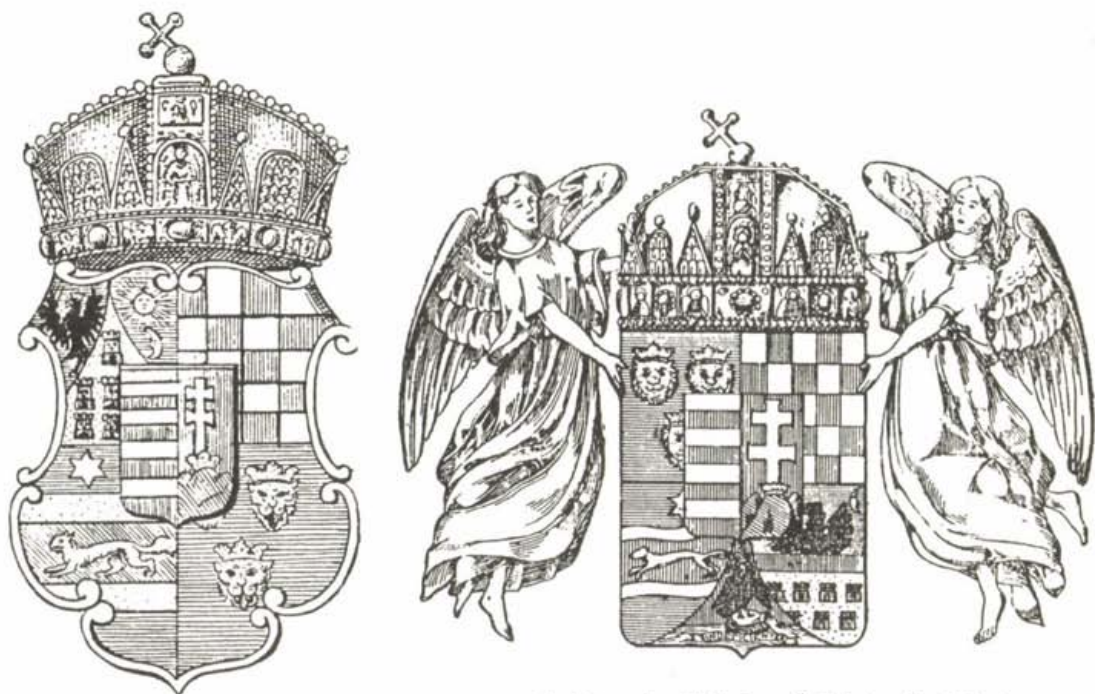
¹⁰U. o. tabula 16.

5. kép. Mária Terézia 1740-ben, kétféle méretben készült „hódolati érme”

1765-ben a nagyfejedelemségi diplomán jelent aztán meg a tanulmány elején leírt és fogzó holdsarlót mutató címer. Dacára e címermeghatározásnak, Mária Terézia összes 1765 után vert pénzérméjén növény hold látható többnyire kétféjű sas mellén viselt pajzsokon, apróbb pénzekben néha sas nélkül.

A díszes keretekbe foglalt barokk címeres leveleken szívesen festettek az adományozott címer fölé, mellé vagy alá ország- vagy tartománycímereket, így Erdélyét is. A Joannovics Vidák család 1762. december 3-án Bécsben kelt címeres levelén növény székelty

6. kép. Államcímer az 1849. évi pecséten

7. kép. „Az 1874-ben Ő Felseje által jóvá-hagyott magyar országos címer”

holdat látunk, a Sala család 1790. november 18-án Pozsonyban kelt levelén pedig a kísérő címer holdja fogyó.¹¹

Erdély címerének megrajzolásánál a későbbiekben sem alakult ki egység.

Az 1848–49-es szabadságharc igen különös módon visszanyúlt a hódolati érem ábrázolta, 1740-ben feltűnt címerhez. Így jelenik meg Erdély a Kossuth-bankók középcímerein a négyelt pajzs jobb felső mezejében. Alatta Szlavónia, bal felső mező: Horvátország, alatta Dalmácia, szív-pajzsban a magyar kiscímer. Ugyancsak a hódolati címer szerepel a magyar álladalom 1849. évi pecsétjén is. Ez az ábrázolás a polgári forradalom idején fölöttébb furcsa, mert éppen a magyar fekete sas, valamint a székely nap és hold egy mezőben egyesítése fejezi ki a polgári nemzetfogalmat, hiszen ezek egy nemzetet alkotnak, míg külön mezőben szerepeltetésük – ahogy a hódolati címerben szerepel – a feudális nemzetfelfogás tükröződése. (6. kép)

Az 1874. február 9-i királyi leirat alapján elkészített középcímer szív-pajzsában a kiscímer, jobb felső sarkában Dalmácia, alatta Szlavónia, bal oldalt fent Horvátország, bal oldalt lent Erdély, alul ékben Fiume. Erdély címerén a holdsarló *fogyó*.¹² (7. kép) Nem így az ún. millenniumi középcímeren, ahol *növő* holdat láthatunk. Erdély címere a nagypajzsnak ugyanarra a helyére került, mint az előbbinél.¹³ (8. kép)

8. kép. Az 1896-ban megállapított magyar országos címer

9. kép. Az 1915-ben szabályozott (Keöpeczi Sebestyén József tervezte) címer

Az 1915. október 12-én megjelent királyi leirattal szabályozott, majd a 3970/1915. ME. számú jogszabályban is kihirdetett új (Bosznia-Hercegovina címerével is kiegészült) középcímer több apróbb változtatást szenvedett a korábbihoz képest, így Szlavónia címerén az arany hatágú csillag arannyal keretezett és sugárzó vörössé módosult, Fiume címeréből elmaradt a tengerábrázolás, s ami témánk szempontjából legfontosabb, a székely hold ismét *fogyó* lett.¹⁴ E címert éppen Keöpeczi Sebestyén József tervezte. Gyengébb alkotás az 1896. évinél, s azt a gyakorlatban – jogszabályi rendelkezés dacára – sem tudta kiszorítani. (9. kép) Az 1915. évi középcímer a Horthy-korszakban csupán a Budapesti Közlöny című hivatalos lap fejlécén, majd 1938-tól a honvéd csapatzászlókon és a folyamórség lobogóján volt látható.

1988 folyamán társadalmi igény merült fel Erdély címerének emléktárgyakon való terjesztésére, elsősorban matricák formájában. Az ezeket előállító kisiparosoknak problémát jelentett a minták ingadozása a holdsarló feltüntetésénél. Magunk részéről az előadottak által alátámasztottan a növekvő félholdat tartjuk autentikusabbnak, s talán esztétikusabbnak is, egyszóval megfelelőbbnek arra, hogy Erdély ősi három „nemzetének” egységét, a natio Siculicát jelképezze.

Dr. Borsos András Imre

¹¹Nyulásziné Straub Éva: Öt évszázad címerei, Corvina, XCV., XCVI. tábla

¹²Csánki Dezső: Az új magyar és ún. közös címerekről, Századok, 1916. 1. sz. 3. old. 1. ábra

¹³U. o. 2. ábra, tov. 3755/1895. ME. sz. r., 1896. évi Rendeleték Tára II. k. 761, skk. old.

¹⁴1915. évi R. T. 1719. skk. old., tov. Csánki i. m. 25. old. 28. ábra